

Comportament - psihism - comunicare

Relațiile dintre oameni sunt deosebit de complexe și importante; ele reprezintă, de fapt, țesătura, canava, pe care se așează însăși viața, structura reușitelor, miracolelor sau dezastrelor umane. Trăsături și însușiri, fapte omenești (bune sau rele), priviri și gesturi - toate pot crea un COD, un MODEL, un STIL de comunicare interumană.

Comunicarea, înțelesă în sensul său larg, ca act tranzacțional, inevitabil în situații de interacțiune, devine esențială, fundamentală atât pentru viața personală cât și pentru cea socială a individului. Astfel, noțiuni precum „comunicare”, „limbă”, „limbaj” sunt polisemice, ele comportând o pluralitate de sensuri. Acest fapt provine nu numai din complexitatea intrinsecă a fiecărei noțiuni, ci și din aceea că ele constituie obiectul de investigație al mai multor discipline științifice : lingvistica, psihologia, sociologia, semiotica, cibernetica etc. Aceste discipline aduc propriile lor perspective de abordare, care nu sunt întotdeauna identice sau măcar complementare. Lămurirea sensului psihologic și etimologic al acestei noțiuni se impune, ca o necesitate, mai ales dacă luăm în considerație ancorarea lor într-un sistem de interdisciplinaritate.

Astfel, în limba latină, verbul „comunico-are” provine din adjectivul „munis-e” a cărui semnificație era „care își face datoria, îndatoritor, serviabil”. Cuvântul a dat naștere, prin derivare, unei familii lexicale bogate din care menționăm pe „immunis-e” = scutit de sarcini, exceptat de la o îndatorire (de ex. : „imun” înseamnă exceptat de la contractarea unei boli, care nu face boala).

După [Antoine Meillet](#) (citată de M.Dinu, Op.cit,1994), „communise”, înseamnă „care își împarte sarcinile cu altcineva”. În latina clasică însemna, ca și sensul urmașul său actual „care aparține mai multora sau tuturor”. „Comunicus” a dat ulterior naștere verbului „communico”, pătrunzând în românește pe filieră franceză, odată cu valul de neologisme romantice din ultimul secol și jumătate (Ibidem).

Comunicarea ca act, sistem, cod sau mijloc stă la baza organizării și dezvoltării sociale, influențând raporturile pe orizontală și verticală între oameni - intervenind chiar în aspirațiile lor intime, dar și în cunoașterea realității.

În acest sens se acceptă de către diverși specialiști ideea după care, capacitatea de a-și formula și transmite gândurile în termeni verbali, este definitorie pentru om. Mai mult decât orice deprindere ori abilitate, posibilitatea comunicării prin limbaj articulat reprezintă o trăsătură universală și specifică umană.

Conceptele legate între ele în vederea deslușirii funcțiilor și interpretărilor comunicării sunt : **limbă, limbaj, mesaj, activitatea creierului etc.**

În analiza unității dintre limbă și gândire trebuie evidențiate două aspecte. Pe de-o parte, limba are ca funcție principală exprimarea gândirii, iar pe de alta, gândirea nu se poate realiza decât în forme

lingvistice. Se impune abordarea conceptului „**comunicare**” dintr-o largă perspectivă psihologică, cu puternice nuanțe sociale.

Dezvoltându-se solidar, gândirea a pornit de la un nivel primitiv, când, confuză și greoaie, se asocia unei limbi nesistematice, pentru a ajunge la stadiul în care poate emite idei și judecăți generale, ajutată de o limbă tot mai abstractă și, în același timp, mai sistematică.

Întrucât legătura sine qua non între **limbă, gândire și limbaj** nu ne propunem să fie dezvoltată în acest material, sugerăm doar câteva jaloane în abordarea lor, dar toate noțiunile se vor raporta la cel mai general liant, care este : **comunicarea**.

Posibilitatea transpunerii totale a gândirii și trăirilor noastre în limbaj se vede pusă sub semnul îndoielii, de contradicția dintre varietatea infinită a acestora și numărul limitat de elemente ale codului, cu ajutorul căruia mesajele sunt transmise interlocutorului (câteva zeci de foneme, câteva zeci de mii de cuvinte, dintre care doar circa 2000 sunt folosite curent).

M. Zlate (1994) arată că încă din 1969 Claude Flament^[1] nota „pentru noi există comunicare, când există schimb de semnificații”. Se reține noțiunea de schimb, dar se precizează conținutul acesteia, semnificațiile putând fi transmise atât prin mijloace verbale, cât și non-verbale.

Norbert Sillamy (1965) insista asupra caracterului de feed-back al comunicării. Când informația este transmisă, se produce o acțiune asupra receptorului și un efect retroactiv asupra persoanei emitente. Anzieu și Martin (1969) atrag atenția asupra elementelor componente ale comunicării ca și asupra orientării ei. Astfel, comunicarea constituie „ansamblul proceselor psihice și fizice prin care se efectuează operația de punere în relație a unei persoane sau mai multora, cu alta sau cu mai multe, în vederea atingerii unor obiective”^[2].

Pentru deceniile IV-VI ale secolului nostru, multitudinea de informații a determinat o posibilă sistematizare privind actul comunicării, între care importante ar fi următoarele :

- relația dintre indivizi sau dintre grupuri ;
- schimbul, transmiterea și receptarea de semnificații;
- modificarea voită sau nu a comportamentului celor angajați în procesul comunicării.

Înțelegerea în acest mod a comunicării o întâlnim și în unele lucrări mai recente. Baylon și Mignot (1991) notează: „prin a comunica și comunicare, noi înțelegem punerea în relație a spiritelor umane sau, dacă preferăm, a creierelor umane”^[3].

Actul comunicării se realizează prin intermediul imaginilor, noțiunilor, ideilor, având un conținut informațional facilitează manifestarea conduitelor umane afective, producând consonanță sau disonanță psihică, efecte de acceptare sau refuz, concordanță sau neconcordanță a trăirilor noastre. Cu ajutorul comunicării se pot transmite trebuințe, aspirații, imbolduri spre acțiune, fapt care ne arată existența unui conținut motivațional. Ca acțiune generic umană, comunicarea inițiază, declanșează sau chiar stopează activitățile, se evidențiază rezistența la efort - componentă a

conținutului volițional al psihicului uman. Global, se acceptă că toată existența noastră psihică este implicată în comunicarea specific umană.

Lingviști, psihologi și sociologi au fost tentați de sistematizarea demersului comunicării, dar și de implicațiile acestui act, proces sau sistem de coduri.

Diversele clasificări ale mijloacelor de comunicare se referă la:

- a) **mijloace lingvistice;**
- b) **mijloace paralingvistice;**
- c) **mijloace non-verbal-vocale;**
- d) **mijloace non-vocale;**
- e) **mijloace extralingvistice;**
- f) **mijloace vocale**

Combinarea conținuturilor și mijloacelor comunicării, de la manifestările vocale, tonul vocii, gesturi și până la informațiile privind trăsăturile bio-psiho-sociale ale celui care emite, conduce la perceperea unui anumit specific al ei.

Este nevoie să diferențiem alte două noțiuni strâns legate între ele și extrem de importante pentru comunicare: limba și limbajul.

Limba reprezintă totalitatea mijloacelor lingvistice (fonetice, lexicale și gramaticale) ce dispune de o organizare ierarhică, potrivit unor reguli gramaticale, dobândite social-istoric. Față de individul uman, care reprezintă un summum de însușiri și particularități individuale, limba este un dat obiectiv, nedepinzând de existența în sine a individului, ci de existența colectivității umane, a unui popor sau a unei națiuni. Limba este un câștig extraindividual, iar comunicarea poate fi înțeleasă ca liant al vieții psihice, într-o societate umană.

Limbajul este definit, cel mai adesea, ca fiind activitatea psihică de comunicare între oameni, cu ajutorul limbii. După Sillamy (1965), limbajul este o activitate verbală, el reprezintă comunicare prin intermediul limbii; este una dintre formele activității comunicative umane.

Credem că minimum două diferențieri existente între limbă și limbaj ar putea fi subliniate:

În timp ce limba este un fenomen social, care apare la nivelul societății, limbajul este un fenomen individual.

Singularizarea limbajului se realizează atât în plan fiziologic prin particularitățile aparatului fonator, cât și în plan psihologic, prin manifestări individuale. În limbaj se percep diferențieri personale, chiar dacă materialul limbii este același; de asemenea, așezarea cuvintelor în frază și

selectarea lor pentru emiterea unor judecăți și raționamente fac din actul comunicării un „coeficient personal”.

Dacă acceptăm că limba este un fenomen extraindividual, atunci limbajul este mijlocit de vehicularea ei. Limbajul presupune transformarea elementelor limbii în elemente proprii, iar pentru aceasta este necesară conștientizarea laturii fonetice, grafice și semantice a cuvintelor. Cu ajutorul limbajului, subiectul uman trece de la structuri semantice simple (cuvinte izolate) la structuri semantice complexe (propoziții, fraze, texte).

Preocupat de vasta problematică înscrisă în ecuația **comunicare-limbă-limbaj**, Valer Mare (1985) consideră că între comunicare și limbă există relații de coincidență parțială a sferelor lor, noțiunile de mai sus având și elementele proprii. Limbajul depășește limitele comunicării propriu-zise, desfășurându-se într-un fel sau altul când nu are loc comunicarea interumană (limbajul continuă să ființeze chiar și atunci când subiectul nu comunică exterior cu nimeni). Totodată, comunicarea depășește limitele limbajului verbal, angajând o serie de comportamente specifice umane (imitația, contaminarea, repetiția).

De comun acord cu autorul mai sus citat, subliniem faptul că distincția între conceptele abordate, deși reală, este totuși relativă, acestea fiind indisolubil legate între ele. Limbajul odată elaborat, finisat, intervine prin verigile sale interne în desfășurarea tuturor formelor de activitate umană, inclusiv în procesul comunicării non-verbale.

Rolurile comunicării apar cel mai bine în evidență când le raportăm la scopurile pe care aceasta le îndeplinește. De Vito (1988) stabilește ca scopuri esențiale ale comunicării:

- *descoperirea personală* - care constă în raportarea la alții și obținerea de elemente pentru propria noastră evaluare;
- *descoperirea lumii externe* - explicitează concret relațiile exterioare ale obiectelor și evenimentelor înțelese cu ajutorul comunicării;
- *stabilirea relațiilor cu sens* - ne arată că prin comunicare căpătăm abilitatea de a stabili și menține relații cu alții, deoarece în mod obișnuit ne place să ne simțim iubiți și apreciați de alții;
- *schimbarea atitudinii și comportamentelor* - presupune ideea de comunicare, mai ales cea realizată prin intermediul mass-media, căreia îi este proprie schimbarea atitudinii și comportamentelor noastre și ale altora;
- *joc și distracții* - comunicarea înțeleasă ca mijloc de destindere, de a face glume etc.

Autorul conchide, arătând că acestea nu sunt singurele scopuri ale comunicării, dar pe acestea le consideră cele mai importante.

Limbajul, fiind o conduită de tip superior, restructurează profund activitatea și dezvoltarea tuturor celorlalte mecanisme psihice, mediatizându-le, indiferent dacă ele sunt conștiente sau inconștiente.

Sub influența limbajului, percepția capătă sens și semnificație, se îmbogățește, devine observație; reprezentările când sunt evocate cu ajutorul cuvintelor devin generalizate. La un nivel mai profund, în absența limbajului, nu putem vorbi de formarea noțiunilor, judecăților și raționamentelor; nu este posibilă activitatea de tip „problem-solving”.

Cu ajutorul formulărilor verbale avem garanția memorării de lungă durată. Omul verbalizând, reușește să transforme imaginile, să definească motivele și să își ierarhizeze scopurile. Voința definită ca un proces de autoreglaj verbal, contribuie la formarea personalității, iar în mod global, subiectul uman, cu ajutorul limbajului, comunică idei, stări, dorințe, adică transmite semnale și coduri.

Mai frecvent, clasificările comunicării, efectuate după numeroase criterii se referă la existența următoarelor tipuri de comunicare: comu-nicare interpersonală (desfășurată între două persoane) și comunicare de grup, divizată în intragrupal și intergrupal.

Comunicarea poate genera cercetări, idei, contradicții, dar și sinteze. În mod obișnuit, clasificarea comunicării se referă la: **comunicarea non-verbală** și **comunicarea verbală**.

Ø **Comunicarea non-verbală** după cum reiese chiar din denumirea ei, se realizează prin intermediul unor mijloace - altele decât vorbirea. Mai amplu și mai bine investigate sunt: corpul uman, spațiul sau teritoriul, imaginea. Acest fel de comunicare interumană la care vom reveni în partea a doua a lucrării recurge la o serie de modalități: aparența fizică, gesturile, mimica, expresia feței.

În legătură cu aparența fizică o mare importanță o are îmbrăcă-mintea persoanei care furnizează informații (adevrate sau false) despre individ. Îmbrăcămintea devine un mijloc instituționalizat, realizând apropiere sau îndepărtare de alți subiecți umani când are un anumit

În **distanța socială**, 125-210 cm, cu un maximum de 210-360 cm, vocea este plină și distinctă, mai intensă decât ar fi în distanța personală;

În **distanța publică**, 360-750 cm, și cu un maximum de peste 750 cm, discursul este formalizat, interlocutorul făcând gesturi stereotipe și putând deveni un simplu spectator, uneori comunicarea fiind asimilată cu un spectacol.

1.1. COMUNICAREA PRIN IMAGINI

Viața modernă a adus odată cu transformările sociale, economice și culturale o serie de mijloace lingvistice de comunicare: *afișe, fotografii, ilustrații, benzi desenate, cinematograful, televiziunea*.

Comunicarea prin imagini, deși omniprezentă creează un paradox: deși mai puțin interactivă întrucât se exercită într-un singur sens, ea este mult mai eficientă pentru că se adresează și afectează un număr mare de persoane.

O mare importanță în această formă de comunicare, la care vom reveni în partea a doua a lucrării o are mesajul lingvistic care însoțește imaginea completând-o sau explicitând-o. Contextul are și el o importanță deosebită pentru că el intervine în validarea semnificației imaginii.

Multiplicarea și omniprezența comunicării prin imagini este considerată de unii autori ca reprezentând un fenomen de adevărată „regresiune culturală” pentru acest sfârșit de secol și mileniu. Se consideră că acest fenomen al **imaginii** ar împiedica dezvoltarea altor forme de comunicare, pierzându-se uneori la anumite categorii de populație gustul pentru lectură, gustul pentru perceperea unor lucrări muzicale, gustul pentru executarea unor modalități artistice (sculptură, pictură).

1.2. COMUNICAREA VERBALĂ (LIMBAJUL)

Limbajul este unul dintre mijloacele cele mai specifice umane, cel mai frecvent folosit în comunicarea interumană. El a fost definit de aceea ca fiind „un vehicul ce transportă intenții, atitudini, un simplu mijloc de transmisie a informațiilor care circulă fără rezistență de la un sistem cognitiv la altul” (Beauvionis, Gliglione, 1981).

Limbajul este mai mult decât un mijloc de transmisie, el este și un mod aparte de conduită a individului (conduită verbală) care implică activități diverse: **vorbire, ascultare, schimb de idei, reținerea de mesaje sonore, reproducerea sau traducerea lor**. De asemenea, conduita verbală se subsumează unei familii mai largi de conduite: conduite simbolice (desen, gesturi, scris, alte coduri). (M.Zlate, 1994).

Este acceptat că limbajul ca facultate inerentă și specifică speciei umane constituie tocmai expresia și realizarea conduitelor verbale (Bronckart, 1988).

De aceea, global, studiul limbajului presupune investigarea unor aspecte cum ar fi: perceperea limbajului, înțelegerea discursului, memorizarea propozițiilor și a textelor, achiziția și elaborarea limbajului.

Contribuții remarcabile în acest domeniu au adus o serie de cercetători preocupați atât de investigarea achiziției lingvistice cât și de fenomenul de socializare a copiilor (Wallon, Vîgotski, Luria, Piaget, Lorenz K., Broadbent D., Chomsky N.).

Problemele emisiei vocale, a percepției și înțelegerii sunt cel puțin la fel de importante ca psihologia limbajului și problema achiziției și structurării treptate a limbajului în cadrul comunicării interumane.

1.3. COMUNICAREA - PRECONDIȚIE ÎN STRUCTURAREA SISTEMULUI PSIHIC UMAN

Teoria comunicării reprezintă o perspectivă de bază în înțelegerea activității umane, din perspectivă istorică și socio-economică.

Din acest punct de vedere se impun două observații paradoxale:

- prezentarea teoriei comunicării înțeleasă ca perspectivă funda-mentală și generală, față de care, surprinzător, a determinat eforturi și investiții foarte mici în acest domeniu de cercetare. O înțelegere adecvată a limbajului și procesului de elaborare a limbajului ar presupune adoptarea explicită a unei perspective în teoria comunicării;

- când perspectiva comunicării a devenit mai obișnuită și mai populară înțeleasă ca un aspect integrativ al tendințelor generale de cercetare din ultimele două-trei decade s-a impus o clarificare atât a conceptului comunicare, cât și teoria comunicării, atât ca deschidere socială, cât și ca dezvoltare dinamică a complexității conceptelor tangente.

Comunicarea constituie o precondiție bazală pentru toate corespondențele și legăturile sociale. Nici un sistem social, organizat după legitățile unei societăți nu se poate stabili și menține, ori schimba fără relații de tipul comunicării interumane. Numai participând la activitățile de comunicare omul poate deveni ființă socială - fapt care a fost demonstrat de numeroase și adecvate cercetări care au obținut validarea unor itemi în foarte multe planuri și în foarte multe moduri de abordare a sistemului psihic uman.

1.4. COMUNICAREA - O PERSPECTIVĂ FUNDAMENTAL UMANĂ

În explicitarea acestei aserțiuni vom ține cont nu doar de faptul că omul și sistemele sociale nu ar exista fără comunicare, dar și de implicațiile unei abordări diferențiate.

Dacă ne-am imagina că omul poate fi conceput ca un organism complet lipsit de capacități de comunicare, am putea realiza aproape concomitent absurditatea acestei supoziții autiste: subiectul uman nu ar fi capabil să participe și să se priceapă să devină membru al unei asociații sau organizații sociale.

Dacă am încerca să definim concepte cum ar fi: „individ social”, „sistem social”, „societate”, am descoperi că factorul decisiv ar fi prezența sau absența dispoziției spre comunicare a participanților la sistemul respectiv. Pentru o persoană membră a unei societăți sau uniuni particulare, a unui sistem social sau grup, criteriul fundamental al comunicării este dacă acel membru poate fi „centrat” (focalizat) pe cunoașterea importanței sistemului de comunicare. Cu alte cuvinte, subiectul ar trebui să dispună de capacități de a se angaja în activitatea de comunicare cu alți membri ai grupului.

Dorința firească de a câștiga această capacitate, perspicacitate de a ne înțelege pe noi înșine și pe colegii noștri ca indivizi umani este similară efortului pe care îl face societatea - ca sistem social - de a ne înconjura, de a ne proteja prin adoptarea unei perspective comunicaționale și necesitatea de dezvoltare a teoriei privind comunicarea interumană.

Într-o perspectivă istorică, teoriile privind comunicarea, au la bază înțelegerea societății ca non-statică, în dezvoltare, cu numeroase schimbări dependente în timp de relațiile economice.

Perspectiva comunicațională și teoriile privind comunicarea sunt necesare pentru a concepe societatea ca fiind bazată pe comunicare și interacțiune. Perspectivele importante ale societății:

comunicațională, istorică, economică nu se suplinesc ori se înlocuiesc una pe alta, ele nu sunt reciproc **exclusive ori competitive**.

Înțelegerea istorică vizează încercarea de a reconstitui perceperea comunicării și a sistemelor interacționale care au existat de-a lungul diferitelor epoci social-istorice. De aceea, ținem să arătăm că motivul sublinierilor din perspectivă istorică are la bază înțelegerea sistemelor de comunicare interumană ca obiect al schimbărilor într-o societate, al modificărilor sociale. Ca atare, dezvoltarea limbajului scris, arta tipăriturilor, ori televiziunea - toate demonstrează cum schimbările în sistemele de comunicare pot promova și susține schimbări sociale extraordinare. Societatea umană nu poate fi înțeleasă și ilustrată în dezvoltarea ei doar din perspectiva comunicării, după cum, omiterea ori neglijarea acestei perspective ar duce în mod necesar la o înțelegere inadecvată.

În aceeași proporție cu **perspectiva istorică, perspectiva comunicațională** este, de asemenea, una generală.

Abordarea istorică ne ajută să înțelegem situațiile de viață ale unui subiect la fel ca situația unei familii, a unei comunități locale, a unui oraș, a unei organizații, a unei națiuni sau culturi.

Într-o manieră similară noi putem concepe subiectul uman ca pe un membru al unor sisteme de comunicare și, în același timp, participant la diferite acte ale comunicării.

Familia poate fi analizată din perspectiva tiparelor de comunicare existente în familie, tot așa cum aceste tipare se stabilesc în familie și mediul social. O societate poate fi descrisă prin intermediul sistemelor de comunicare care au contribuit la dezvoltarea ei - Blakar Rolv (1985) consideră că un criteriu important pentru evaluarea gradului de dezvoltare democratică într-o anumită societate, se referă la accesibilitățile fără discriminări ale membrilor ei față de o serie de facilități de comunicare. Pe aceeași linie, autorul mai sus menționat afirmă că interrelațiile dintre superputeri nu pot fi complet înțelese fără perspectiva comunicării. Acceptarea Chinei alături de SUA și Rusia, ca superputeri, a determinat complicarea și lărgirea metodelor și mijloacelor de comunicare interstatală, internațională.

Cu toate aceste argumente, o serie de psihologi și sociologi observă că teoriile comunicării nu au fost elaborate din perspectiva unor discipline conexe ale căror studii s-au extins doar separat. De aceea este dificil de identificat motivele acestei relative neglijări a domeniului comunicării sub aspect teoretic și metodologic, cu atât mai mult cu cât faptul comunicării reprezintă un fenomen și proces socio-uman foarte complex.

Psihologii au făcut în mod tradițional cele mai multe eforturi pentru înțelegerea interrelației dintre fenomenul limbaj, procesul de elaborare și realizare a limbajului în legătura lui indisolubilă cu gândirea. Ca atare, ei s-au ocupat mai puțin de comunicarea propriu-zisă. Studiile empirice și teoretice privind comunicarea pot influența înțelegerea adecvată a procesului de elaborare a limbajului și oricum, ar putea determina adoptarea mai sigură a unei perspective comunicaționale în cercetări viitoare.

1.5. COMUNICAREA ÎN PSIHOLOGIA EXPERIMENTALĂ

Studiile de psihologie experimentală privind comunicarea au permis întocmirea unui tablou de ansamblu, complex și sistematizat pentru fenomenele care fac parte din acest set de activitate umană - neînsemnând că metodele, scopul și efectele sunt definitiv elucidate.

Studiul comunicării presupune metodologic cel puțin două aspecte principale:

Ø abordarea globală a comunicării într-un grup;

Ø neglijarea detaliilor în procesele și mecanismele comunicaționale cu avertizarea posibilei segmentări a procesului global.

Există neîndoiește o interacțiune între diverșii factori care influențează procesele și contextul social care influențează comunicarea. Chiar dacă rezultatele obținute în psihologia experimentală au valoare parțială, comunicarea poate fi studiată. În astfel de cercetări, factorii care influențează comunicarea au doar o importanță relativă. Ansamblul de structuri factoriale reprezintă în schimb nivelul la care trebuie abordată interacțiunea factorilor care determină rețele de comunicare. O serie de cercetători din deceniul 5-6 al secolului nostru au sugerat abordarea structurii comunicării atât din perspectiva **grupurilor de muncă** cât și a **grupurilor de discuții**.

Metodele folosite ca și problemele comunicate în studiul comunicării ne arată că aceasta este una din constituentele vieții sociale, ea este în mod necesar prezentă în grup. Comunicarea apare aproape concomitent cu apariția schimbului de informații.

Prin natura sa socială comunicarea are o situație intermediară în secvențele: **scop, mijloace, efecte**. Comunicarea este chiar un fenomen circular, efectele ei modificând situația inițială care determină chiar procesul de interrelaționare.

Consecințele metodologice ale teoriei comunicării din perspectiva „rețelelor de comunicare” se referă la:

Ø Limitarea sau restrângerea fenomenului comunicării conform cu emisia vocalizatoare;

Ø Limitarea sau determinarea decupajului temporal al proceselor de comunicare;

Ø Limitarea sau determinarea efectelor comunicării.

După cum ușor se poate observa în acord cu Scheriff și Fraisse comunicarea între doi subiecți este concepută în funcție de numărul de unități emise foniatric, la care se adaugă segmentul temporal.

Procesul comunicării presupune descompunerea ansamblului în unități comunicaționale și segmentarea unităților abordate de fiecare membru al grupului sau de grup în ansamblu.

Unitatea de comunicare este **mesajul** sau discursul transmis de o persoană prin intermediul unui emițător.

În cercetările de psihologie experimentală se ține cont de izomorfismul între structura și mecanismele de comunicare, prezent în rețelele de comunicare. Ca atare, procesele de comunicare sunt înțelese ca fenomene intermediare care se diversifică conform cu anumite situații, care la rândul lor definesc scopuri diferite sau care cer comunicări de „intensități” diferite.

Studiile privind conducerea (leadership) au pus adesea problema cercetării fenomenului de comunicare. Teoria comunicării nu poate fi decât o conexiune de relații invariante între situații și

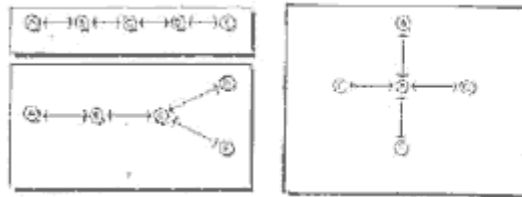

Fig. 1. Tipuri de rețele liniare

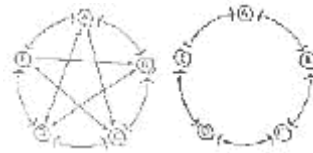

Fig. 2. Tipuri de relații circulare

scopuri sociale pe de o parte, iar pe de altă parte o relație între mijloacele capabile să asigure realizarea scopurilor în situații diferite. Faucheux, [Moscovici](#) au constatat că grupurile au tendința de comunicare centralizată, iar structura centralizată este cea mai puternică situație limită.

Există o orientare generică în psihologia experimentală de a determina raporturile, categoriile și situațiile de tip comunicare.

Categoriile comunicaționale sunt definite în funcție de raporturile stabilite între persoanele aflate în intercomunicare.

După Bales clasificarea comunicării (inclusiv a mimicii care transmite aspecte comunicaționale) are la bază o construcție logică și psihologică privind grupul.

Categoriile de comunicare și ale stilului de comunicare sunt raportate la emițătorul care se manifestă sau intră într-un proces de comunicare.

Categoriile de comunicare sunt:

Ø Emițătorul - manifestă solidaritate, dă ajutor, oferă recompense și ridică moralul (statutul) altora;

Ø Emițătorul manifestă scăderea tensiunii, vorbește, râde, glumește, exprimă satisfacție.

- Ø Emițătorul își manifestă acordul, acceptă pasiv, se supune.
- Ø Emițătorul dă o sugestie, o direcție, implicând autonomia altuia.
- Ø Emițătorul dă o părere, face o evaluare, o analiză, exprimă chiar o dorință sau un sentiment.
- Ø Emițătorul dă o orientare, o informație, repetă, clarifică și confirmă.
- Ø Emițătorul cere o orientare, o informație, o confirmare.
- Ø Emițătorul cere o opinie, o evaluare, o analiză, expresia unui sentiment.
- Ø Emițătorul cere o sugestie, o direcție, o cale posibilă de acțiune.
- Ø Emițătorul își manifestă dezacordul, refuză pasiv, reține ajutorul.
- Ø Emițătorul manifestă o tensiune, cere ajutor, se retrage dintr-o discuție.
- Ø Emițătorul manifestă antagonism, influențează negativ statutul altuia, dar se afirmă el însuși.

1.6. PSIHOLOGIA ȘI NEUROFIZIOLOGIA COMUNICĂRII

Comportamentele verbale constituie unul dintre cele mai importante segmente ale activităților sociale umane. Evoluția umană din punct de vedere cultural a fost posibilă pentru că oamenii au reușit să vorbească, să asculte, să scrie și să citească.

Funcția de bază a **comunicării verbale** este prezentată și obiectivată prin efectele ei față de un alter-ego, de alți semenii, de alți subiecți. Când noi spunem ceva unui subiect, când vorbim cu cineva noi aproape întotdeauna ne așteptăm ca această convorbire să inducă ori chiar să convingă persoana să se angajeze cu noi într-un fel de comunicare. Altfel spus, ne așteptăm să percepem o reacție. Adesea se poate considera că noi suntem în mod evident avantajați de un astfel de comportament el devenind un mod de comunicare, mai ales când noi cerem un obiect, solicităm o informație, ori cerem ajutor într-o acțiune, ori ne includem în rezolvarea de probleme.

În alte ocazii subiectul transmite, întreabă, solicită ceva în vederea unui „schimb social”: puțin mai multă atenție sau participarea unei alte persoane în convorbire, în conversație. Chiar o conversație neinteresantă, ori care lăncezește nu este lipsită de răspuns pentru că ea devine **o formă de comunicare** care determină cealaltă persoană să ne privească sau eventual să ne răspundă ceva.

S-au făcut extrem de multe aprecieri, se construiesc ipoteze și teorii ca și posibile explicații în legătură cu dezvoltarea, complexitatea și mărimea creierului în dorința de a se explica abilitatea umană de a percepe cuvinte și relații, de a planifica unele conduite și de a înțelege avantajele unor consecințe în plan psiho-neuro-fiziologic.

În acord cu Heilman K.M., Satz P. (1983), Kerestes A. (1983), Kolb B. (1985), generic se acceptă că datorită structurii speciale a gurii, a buzelor, a faringelui și corzilor vocale ca și a mecanismului

complex care le controlează funcționalitatea, specia umană are capacitatea de a emite cu precizie și de a vocaliza emisii complexe de sunete. Individul uman după parcurgerea unei mari perioade de timp a devenit capabil să audă, să asculte, să recunoască și să rețină aceste emisii vocalizatoare. Se poate admite că limbajul uman își are rădăcinile adânci într-o serie de activități organizate în comun, între mai multe persoane.

Se crede că istoricește o persoană dintr-un trib vedea un animal și transmitea vestea celorlalți membri ai tribului, la început mimând sunetele pe care le scotea animalul respectiv; așa că treptat oamenii au căpătat abilitatea vocală de a descrie animalele, numărul lor, dispunerea lor în vecinătate, precum și alte detalii. Astfel, această formă de transmitere incipientă devine o formă avantajoasă de comunicare. Această formă de comunicare a presupus creșterea capacității de transmitere verbală și de creștere a complexității vorbirii.

Autori precum Carlson R.Neil (1991), Damasio (1981), Levine & Sweet (1983), Milner (1977), Heilman (1984), ca să ne oprim doar la o mică parte din cei care se ocupă de interrelația: **dezvoltarea vorbirii pentru comunicare -dezvoltarea creierului uman** sunt unanimi în a aprecia că aceste două componente ale sistemului psihic uman au mers constant împreună iar concomitența lor este absolut necesară existenței lor separate.

Limbajul ca mod și formă de comunicare interumană trebuie să fie învățat. Dacă un nou născut care „aspiră la umanitate” este transportat undeva, departe de lumea civilizată și după mai mulți ani este readus în societate, el nu va putea învăța să vorbească, va încerca în cel mai bun caz să comunice prin semnale acustice nearticulate, ori prin gesturi necoordonate, de asemenea neînvățate, nedepinse de la adult prin acțiune și imitație. În acest caz, **mecanismele vorbirii** din acel creier nu-și vor intra în uz, nu vor putea fi folosite.

Nu ne propunem în acest material să elucidăm problema mutațiilor în seria lungă a **dezvoltării creierului și vorbirii**, dar vom menționa că autorii consacrați ai domeniului au abordat acest aspect în demersul lor privind comunicarea umană.

Unii autori cred că asemenea mutații, care nu au apărut brusc, au condus la complicarea structurii neuronale, iar o mutație favorabilă la un copil poate determina un complex de abilități verbale superioare părinților lui. Copilul respectiv ar putea deveni apt să folosească nu doar un limbaj rudimentar, vorbit de un trib de exemplu, și probabil, chiar ar putea inventa cuvinte care să exprime relații și pattern-uri pe care ulterior le va recunoaște, cuvinte care ar fi adoptate și acceptate de trib. Ceea ce ar trebui remarcat este de ordin mult mai general decât simpla folosire a cuvintelor de către populațiile tribale, anume că **evoluția culturală** chiar în cazul limbajului neevoluat (rudimentar) s-ar constitui într-un stadiu al evoluției circuitelor neuronale care participă în producerea și recunoașterea vorbirii.

Producerea și înțelegerea vorbirii presupune un efort de sinteză din partea noastră privind accepțiile **comunicare, legături cu limbajul, vorbire**, note specifice etc. Pe de altă parte, neurofiziologia limbajului și implicit a comunicării umane ne obligă la prezentarea măcar succintă a mecanismelor neuronale ale creierului.

Cele mai complete observații în neurofiziologia limbajului și vorbirii umane au fost obținute prin studierea efectelor leziunilor produse în creier la subiecții la care s-a încercat studierea comportamentului verbal. În același timp, considerăm că trebuie să arătăm că pe lângă studiul comportamentului subiecților care au suferit intervenții chirurgicale care aveau depistate tumori craniene, infecții meningiale sau care au suferit accidente vasculare cerebrale - abordarea funcțiilor creierului ca sistem prezintă însă o serie de dificultăți, fapt care a determinat numeroși psihologi, neurofiziologi să utilizeze, încă, animale de laborator.

O serie de neajunsuri privind cunoașterea funcționalității celulei nervoase, rolul debitului sanguin în irigarea unor zone ale creierului, circuitele de suplere sanguină cu implicații pentru redobândirea capacității de a vorbi, scrie, sunt relativ rezolvate prin apariția și dezvoltarea tomografiei computerizate (TC). Apariția tomografiei computerizate reprezintă un câștig care a revoluționat nu numai medicina ci și microdomeniul de studiu ale ființei umane printre care anatomia și fiziologia comportamentelor verbale.

Deficitul de vorbire, de comunicare interumană, tulburări în sfera gândirii, vorbirii, înțelegerii ca și studiul bolnavilor psihici (în special a celor bolnavi de schizofrenie) constituie o poartă deschisă spre „misterele” creierului uman, răspunzător de o serie întreagă de disfuncționalități în comunicare.

Astfel de date minuțioase, obținute de neurofiziologi ajută demersurilor neuropsihologiei și ale psihologiei cognitive să înțeleagă specificul proceselor de vorbire, scriere și citire la subiectul normal.

În prezent, se acceptă că înțelegerea vorbirii începe ca proces la nivelul sistemului auditiv care este nevoit să detecteze și să analizeze sunete. Regiunea din creier considerată cea mai importantă pentru înțelegerea vorbirii este aria WERNICKE. Această arie identificată de Karl Wernicke la 1874 ca răspunzând de blocarea porțiunii posterioare și inferioare din lobul temporal stâng este „interesată” în funcționalitatea înțelegerii și elaborării vorbirii - prin transformarea notelor perceptive și de gândire în elemente de semnificație a cuvintelor (afazia Wernicke).

Persoanele cu afazia Wernicke nu pot comunica, au un **deficit de elaborare a vorbirii**, dar și un **deficit de înțelegere a acesteia**. Aceștia nu pot să scrie și să citească, nu au cum să comunice semenilor lor.

În urmă cu peste o sută de ani, Wernicke era convins (unii cercetători au același crez științific și în prezent) că girusul temporal superior din lobul temporal este o porțiune absolut necesară pentru formarea unei categorii aparte de memorie: memoria imaginilor „auditive” ale cuvintelor. Se împărtășește ideea că un pattern neuronal este transmis sistemului motor din lobul frontal care ar determina mișcările mușchilor care produc vorbirea. Aria Wernicke blocată face incapabil subiectul uman de a înțelege cuvintele care i se spun și dacă ar încerca singur să le producă, lipsa unor tipare auditive adecvate îl va împiedica să elaboreze semnificația ori înțelesul cuvintelor.

Distrugerea sau blocarea ariilor corticale de asociație auditive și vizuale determină o serie de efecte și deficite neuronale - fapt care ne sugerează concluzia potrivit căreia aria Wernicke joacă un rol deosebit și special în gândire, la fel ca și în percepția auditivă și vorbire.

Pe lângă aria Wernicke la nivelul creierului mai există o zonă care are o importanță deosebită în înțelegerea și elaborarea vorbirii. Această zonă este **aria Broca** localizată în lobul frontal stâng și care este răspunzătoare de procesul de articulare a cuvintelor, de elaborare a lor și de înțelegere a constructelor gramaticale. Regiunea în care a fost identificată aria Broca cuprinde formațiunile neuronale care alcătuiesc cortexul motor primar care controlează mișcările implicate în vorbire (emitere și elaborare). Din această cauză aria Broca ar conține memoria segmentilor de mișcare musculară, fiecare din aceste secvențe fiind legată cu o secvență omoloagă auditivă din partea posterioară a creierului.

Damasio & Damasio (1980, 1985) reiau predicțiile lui Wernicke și ajung la concluzii interesante nu doar în plan teoretic dar mai ales de orientare practică și metodologică. Între acestea enumerăm:

Ø dacă lobul temporal este intact, subiectul este capabil să înțeleagă vorbirea;

Ø dacă lobul frontal este intact, subiectul este capabil să elaboreze, să producă în mod spontan vorbirea fluentă;

Ø dacă se întrerupe legătura neuronală directă între aria Wernicke și aria Broca persoana nu este capabilă să repete cuvintele; activitatea lobului parietal inferior este întreruptă iar axonii aflați în substanța albă din subcortex nu mai fac legătura între cele două arii.

Fig. 3. Aria Wernicke

Fig. 4. Aria Broca

Determinați de multitudinea tulburărilor apărute în procesul comunicării verbale, dar și de nuanțarea extrem de fină a raporturilor dintre **vorbire-scriere-citire-înțelegere**, numeroși

specialiști au dezvoltat și diferențiat cercetările în domenii de graniță: psihofiziologie, psihoneurofiziologie, neurochirurgie etc.

Neil R. Carlson (1991) sistematizează datele existente pornind de la unele inițiale și până la cele mai recente. Una din concluziile autorului sus menționat se referă la inseparabilitatea zonelor Wernicke și Broca.

Aria Wernicke și Broca, prin interconexiunile lor în substanța albă trecând prin lobul parietal inferior, joacă un rol special în înțelegerea limbajului și elaborarea lui. Acest bloc neuronal este absolut necesar pentru recunoașterea cuvintelor rostite (limbajul vorbit), înțelegerea și elaborarea structurii gramaticale și articularea cuvintelor. Se înțelege că aceste arii nu pot funcționa izolat: recunoașterea cuvintelor este o latură, un aspect al procesului iar înțelegerea o altă latură. În același timp, trebuie înțeleasă și cealaltă parte a comunicării: articularea cuvintelor este partea procesului, exprimarea fluentă se realizează când articularea este posibilă. Comunicarea înseamnă, de fapt, un **bloc verbal**, un **bloc auditiv**, un **bloc de percepere a mișcărilor** (secvențe motrice), un **bloc de percepere vizuală** (când apare scris/citit) dar și un fel de supervisor al **înțelegerii** care depinde de existența **memoriei**. Aceste **elemente mnezice** se referă la denumiri de obiecte, acțiuni dar și la relațiile complexe din realitate. Cu alte cuvinte, când noi denumim un obiect ori un fenomen secvențe neuronale diferite din creier participă la realizarea imaginii lui, la înțelegerea semnificației pe care o conține, într-un fel spunem ce știm despre utilizarea lui și în alt mod este implicată memoria în pronunțarea lui.

Reprezentarea corticală a percepției, înțelegerii și integrării cuvintelor

Prezentăm, după datele lui Neil R. Carlson (1991), un tabel al tulburărilor de tip afazic raportate la vorbire-înțelegere-scriere.

Tulburarea	Aria lezată	Vorbire spontană	Înțelegere	Repetarea cuvintelor	Denumirea obiectelor	Înțelegerea cititului	Scrierea
Afazia Wernicke	Porțiunea posterioară a girusului temporal superior (Aria Wernicke)	Fluentă	Slabă	Slabă	Slabă	Slabă	Reducă
Surditate verbală	Cortex primar auditiv sau legăturile lui cu aria Wernicke	Fluentă	Slabă	Slabă	Bună	Bună	Bună
Afazia Broca	Cortexul frontal rostral (Aria Broca)	Fără fluentă	Bună	Slabă	Slabă	Bună	Slabă
Afazia de conducere	Aria lobului parietal frontal până la fisura laterală	Fluentă	Bună	Slabă	Bună	Bună – până la redusă	Bună
Afazia anomică	Părți diferite ale lobilor parietali și temporali	Fluentă	Bună	Bună	Slabă	Bună – până la redusă	Bună – până la redusă

1.7. COMUNICAREA EMOȚIONALĂ

În mod obișnuit noi putem recunoaște sentimentele semenilor noștri prin intermediul văzului și auzului; putem vedea expresiile faciale și asculta tonul vocii ca și înșiruirea cuvintelor în propoziții și fraze.

Cercetările lui Ekman (1980), Ekman & Friesen(1971, 1985) au arătat că, de fapt, nu toată comunicarea umană se transmite efectiv prin intermediul vorbirii și a cuvintelor scrise. Oamenii comunică emoțiile și sentimentele lor prin nuanțări în tonul vocii, în expresii faciale, gesturi și postură.

Unele cercetări tind să confirme ipotezele lui Darwin conform cărora expresiile faciale ale emoțiilor sunt folosite ca și când ar fi înnăscute. Se consideră că există un repertoriu tipic pentru specia umană folosit prin intermediul expresiilor faciale cu micro- și macro mișcări. Membrii unor triburi izolate din Noua Guinee studiați de Ekman și Friesen au demonstrat că dispun de capacitatea de a recunoaște unele expresii emoționale afișate facial de occidentali. Acești locuitori nu au avut nici o problemă în recunoașterea și producerea expresiilor faciale ca: **tristețe, dezgust, bucurie și teamă**. Pentru că aceștia foloseau expresii identice sau similare pentru situații la care nu au fost efectiv expuși, Ekman și Friesen ajung la concluzia că expresiile faciale fac parte din tiparele comportamentale neînvățate anterior.

Oamenii din alte culturi folosesc diferite și variate cuvinte pentru a exprima concepte particulare; elaborarea acestor cuvinte nu dezvoltă, nu amplifică zestrea de răspunsuri înnăscute dar ele pot fi învățate.

Cercetări minuțioase recente nu au reușit încă să determine dacă alte mijloace de comunicare emoțională (cum ar fi tonul vocii, mișcările mâinii etc.) sunt învățate, dobândite ori dacă sunt parțial înnăscute.

Studiile lui Bryden și Ley (1983) au arătat că emisfera dreaptă joacă un rol mai important în înțelegerea, decodificarea stărilor emoționale decât în emisfera stângă. Cu alte cuvinte, studiile lor și ale colegilor lor conchid în acest sens că fiecare emisferă primește în mod direct informații din partea opusă a mediului și emisferele cerebrale schimbă informații prin intermediul corpului calos. În mod vizibil, informațiile dintre cele două emisfere (transcomisurale) nu sunt la fel de precise și amănunțite precum cele care au fost direct recepționate.

Spre exemplificare, dorim să arătăm că fiecare emisferă primește informații auditive pentru fiecare ureche, proiecțiile opuse, laterale fiind mai bogate decât fiecare dintre ele separat. Când stimulii specifici sunt prezentați în direcția câmpului vizual stâng ori urechea stângă, emisfera dreaptă primește informații mai conturate decât cele date de emisfera stângă, mai diferențiate.

Studiile de psihofiziologia comunicării urmăresc atât evidențierea funcționalității specifice a celor două emisfere cerebrale cât și legătura dintre exteriorizarea vocală, emoțională, facială și expresivitate ca și mecanismele neuronale implicate.

Revizuirea unor studii mai vechi arată că recunoașterea cuvintelor ori a înșiruirii literelor într-un cuvânt, rolul emisferei stângi este mai mare decât a celei drepte (Bryden și Ley, 1989) știut fiind că emisfera stângă este răspunzătoare de funcționalitatea verbală a procesului comunicării. Alte

rezultate accentuează rolul diferențierilor dintre cele două emisfere cerebrale arătând rolul emisferei drepte în perceperea și detectarea imaginilor vizuale și a emisferei stângi în percepția și recunoașterea imaginii auditive.

Ley și Bryden studiază modalitățile diferențiale de comunicare emoțională interumană. Ei prezintă subiecților imagini de persoane în ipostaze diferite cu expresivitate facială variată, iar pe o scală înscriu expresii faciale: **negative, de indiferență și pozitive**. Autorii au prezentat imaginile în același timp pentru câmpul vizual drept și câmpul vizual stâng. După fiecare prezentare ei arătau aceeași imagine umană sau una diferită în centrul câmpului vizual -în care se știe că acțiunea ambelor emisfere cerebrale este sinergică și rugau subiecții să spună dacă le-a fost prezentată aceeași expresie emoțională. S-a observat că la prezentarea de către experimentator a imaginilor de tip **indiferență** („subjects - neutral”) ori de expresivitate medie performanțele emisferelor cerebrale erau aproximativ aceleași. Când experimentatorii prezentau subiecților expresii faciale puternice rolul emisferei drepte era de mai mare acuratețe.

Aceiași autori au studiat diferențele fiziologice în perceperea tonului vocii - partea procesului de comunicare. Ei au prezentat simultan subiecților diferite mesaje verbale pe un ton variind de la tristețe la bucurie, la fiecare din urechi, întrebând subiecții despre participarea mesajului prezentat la o ureche și rugându-i să relateze conținutul verbal al emoției. Cei mai mulți dintre subiecți au detectat cu mai multă acuratețe conținutul verbal al mesajului când acesta era prezentat în partea stângă și era mai bine detectat tonul emoțional al vocii când era prezentat în partea dreaptă. Rezultatele sugerează că în audierea unui mesaj emisfera dreaptă evaluează expresivitatea emoțională a vocii, iar emisfera stângă evaluează și apreciază înțelesul și semnificația cuvintelor.

Observații empirice sugerează că oamenii când văd imagini care redau emoțiile prin mișcări ale mușchilor faciali în mod obișnuit partea stângă a feței capătă mai multă expresivitate. Sackheim și Gun (1978, 1985) au tăiat în două jumătăți fotografiile ale oamenilor care aveau întipărite

Fig. 5. Expresii faciale tipic pentru indiferență

pe față diverse emoții. Pregăteau fiecare din imagini în oglindă, partea dreaptă și partea stângă și le prezentau subiecților împreună. Ei au găsit că jumătatea stângă a imaginii era mai expresivă decât cea dreaptă, dovedindu-se că emisfera dreaptă este răspunzătoare de expresivitatea mai accentuată, mai fidelă decât stânga datorită controlului motor realizat încrucișat (decusația piramidelor).

Observând în mod natural oamenii în parcuri și restaurante Moscovitch și Olds (1985) conchid că partea stângă a faciesului reflectă mult mai puternic expresiile emoționale, fapt confirmat, între altele, de analiza în laborator a imaginilor video filmate prezentând subiecți care spun povestiri triste ori umoristice.

Cercetătorilor și specialiștilor domeniului de anatomofiziologie le-a devenit clară și profitabilă încă de multă vreme, ipoteza conform căreia apariția unei leziuni sau tulburări neuronale pregătește terenul pentru studierea atât a implicațiilor psihopatologice dar mai ales a cunoașterii mecanismului normal de funcționare a zonei respective. Pacienții cu tulburări neurologice, cu accidente ori disfuncționalități în emisfera dreaptă sau stângă au reprezentat tentații de studiu pentru neuropsihologie, neurochirurgie etc.

Inițiate de Babinski (1914), continuate de Goldstein (1948) și mai recent de Kolb B., Whishaw I.Q. (1985), Kertesz (1988), studii de acest gen din clinicile de neurologie arată că fiind alterată partea stângă a creierului unui subiect, emisfera dreaptă dispune de posibilități de recunoaștere mai reduse și, în consecință, subiecții exprimă tristețe sau supărare. Când partea dreaptă este afectată, persoana poate fi aptă să recunoască deficitul verbal dar nu izbuteste să reacționeze verbal.

Afectarea emisferei drepte, în special aria posterioară reduce capacitatea de recunoaștere a emoțiilor exprimate de o altă persoană.

Scholes, Watson et al. (1975, 1983) au prezentat pacienților care aveau leziuni pe partea dreaptă sau stângă din zona temporo-parietală propoziții cu un conținut neutru. Aceste propoziții erau exprimate pe rând cu un ton al vocii care exprimă **bucurie, tristețe, indiferență**. S-a observat că pacienții cu emisfera dreaptă afectată dispuneau de o mai redusă capacitate de a aprecia emoțiile care au fost exprimate. În același sens, De Kosky, Heilman, Bowers & Valenstein (1981) au făcut numeroase cercetări care au întărit cunoștințele privind capacitatea de recunoaștere a emoțiilor.

Recunoașterea vizuală și auditivă a emoțiilor reprezintă o disponibilitate mai degrabă a emisferei drepte decât a funcționalității emisferei stângi. Bowers, Bowers și Heilman (1981) arătau că recunoașterea diferitelor expresii emoționale și a variatelor ipostaze mimico-faciale deși au baze anatomice diferite intră, de fapt, în sarcinile bazale ale emisferei drepte.

Buck și Duffy (1981), preluând cunoștințele mai vechi, consideră că funcționalitatea din emisfera stângă, în mod obișnuit, nu afectează capacitatea de expresivitate emoțională. O persoană cu afazie Wernicke își poate modula vocea în funcție de stare, de dispoziția afectivă. Chiar persoane cu afazie de tip Broca cu deficit de tip prosodic (prosodie = expresia supernuanțată a tonului vocal, ritmului și accentelor vocale) pot să râdă și să își exprime emoțiile prin tonul vocii doar când emite cuvinte fără rol sintactic. Concluzia autorilor sus-menționați este foarte clară: persoanele care au emisfera dreaptă afectată dispun de o gamă mai restrânsă de expresii emoționale. Pe aceeași linie, Morrow, Kim, Boller, Urtunski (1985) s-au ocupat de pacienții care aveau leziuni în emisfera dreaptă arătând că tendința de „deschidere” a răspunsurilor emoționale nu se reduce doar la expresivitatea facială (experiențe de evaluare a controlului motor față de stimulii emoționali care oferă răspunsul la nivelul conductibilității pielii). Studiind pacienții cu diferite tipuri de tulburări neurologice, Ross E.D. (1981) sugerează că înțelegerea și expresivitatea emoțiilor este realizată de circuitele neuronale din emisfera dreaptă într-o manieră similară modului în care emisfera stângă realizează înțelegerea și expresivitatea vorbirii. Menționăm că de fapt cercetările lui Ross aduc similitudină importantă în fiziologia emisferelor cerebrale privind diverse tipuri de informații.

Fig. 6. Reacții de răspuns caracteristice pentru stimulare pozitivă

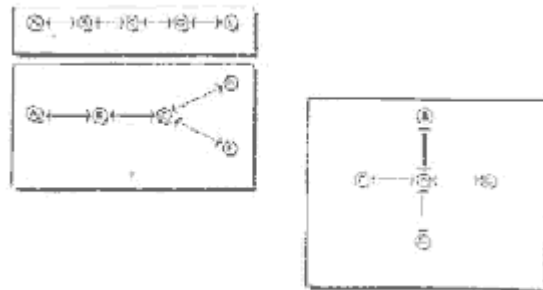

Fig. 7. Reacții de răspuns caracteristice pentru stimulare negativă.

Față de aceste cercetări și sugestii teoretico-metodologice propunem câteva scurte **concluzii**:

1. **Aria Wernicke** dispusă în cortexul de asociație auditivă al emisferei stângi are un rol foarte important în **perceperea** (observarea și înțelegerea) cuvintelor și elaborarea semnificației vorbirii.
2. **Aria Broca** așezată în lobul frontal stâng are un rol foarte important în **articularea cuvintelor și realizarea înțelesului constructelor gramaticale**.
3. Înțelesul cuvintelor - ca activitate funcțională este localizat în circuitele neuronale care se găsesc în creierul uman.
4. Afectarea - lezarea creierului poate determina o varietate de tulburări de scris, citit, înțelegere. Studiarea acestor tulburări ajută investigațiilor de descoperire a funcționalității creierului atât în comportamentele normale cât și în cele patologice.
5. **Expresivitatea și decodificarea sensului emoțiilor** care sunt parte a procesului complex de comunicare (alături de vorbit, scris, citit) reprezintă un mod important de transmitere a informațiilor realizată prin mecanisme neuronale specializate la nivelul speciei umane și dispuse în **emisfera dreaptă**.